

USTREZNOST VSEBINSKIH OPISOV DOKUMENTOV V ONLINE DOSTOPNEM KNJIŽNIČNEM KATALOGU*

Relevance of Subject Descriptions in an Online Public Access Catalogue

Aleš Klemen

Oddano: 10. 6. 2011 – Sprejeto 13. 9. 2011

1.01 Izvirni znanstveni članek

1.01 Original Scientific Article

UDK 004.78:017:025.3/.4

Izvelek

Namen: S prispevkom smo želeli preveriti ustreznost kataložnih zapisov o dokumentih v knjižničnem katalogu, ugotoviti, ali so struktura podatkovnih zbirk in njihov iskalni jezik bližje naravoslovno – tehničnim raziskovalcem in v manjši meri raziskovalcem iz humanističnih področji, ki pri iskanju uporabljajo različne kategorije izrazov.

Metodologija/pristop: Raziskava je potekala med jesenjo 2009 in pomladjo 2010 v kontroliranem okolju z ustrežno informacijsko tehnologijo. Vanjo je bilo vključenih 13 dodiplomskih in 7 podiplomskih študentov kemije in psihologije. Uporabljen je bil stratificiran vzorec. Podatke smo zajemali s pomočjo systemskega dnevnika, s katerim smo zajemali celotno zaslonsko sliko in zvok, v podporo je bil anketni vprašalnik. Analiza rezultatov je bila izvedena s kategoriziranjem sklopov, ureditvijo podatkov na smiselne dele, pripisom »vsebine« posameznim delom in določitvijo njihovih medsebojnih odnosov. Sledila je povezava kategorij v teoretični okvir raziskovalnega konteksta.

Rezultati: Rezultati raziskave niso pokazali signifikantne razlike med področjema, pokazal se je pomen uporabnikovega znanja uporabe informacijskih sistemov in dostopnosti virov, ugotovili pa smo tudi nezaupanje v dobljene rezultate, močan vpliv spletnega iskalnika Google in nezavedanje obstoja predmetnih oznak ter posledično nezmožnost potrditve hipoteze o razlikah med strokovnima področjema.

* Članek temelji na magistrskem delu: Klemen, Aleš: Ustreznost vsebinskih opisov dokumentov v online dostopnem knjižničnem katalogu (OPAC). Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo, 2010 (Mentorica: dr. Alenka Šauperl)

Omejitve raziskave: Nereprezentativni vzorec in nezmožnost posploševanja ugotovitev.

Ključne besede: *online katalogi, gesljenje, informacijsko vedenje, razumevanje, individualne razlike*

Abstract

Purpose: The aim of the article is to identify the relevance of subject headings in the online library catalogue (OPAC) and to verify the hypothesis that the database structure and the search language is more in favour of natural and technology sciences researchers than to researchers in the field of humanities.

Methodology/approach: The study was held in a controlled environment. It took place between autumn 2009 and spring 2010. 13 undergraduate and 7 graduate students of chemistry and psychology participated. A stratified sample was used. Data were collected by the system log. We also recorded the entire screen image and sound. Participants also answered a survey questionnaire. Content analysis was carried out. Linking of the identified categories and the theoretical framework of the research context followed.

Results: The survey results showed no significant difference between the information seekers of the scientific fields considered. However, they showed the importance of the user's knowledge of information systems and the availability of resources. A lack of confidence in these results, the strong influence of internet search engine Google, and the lack of awareness on the existence of subject headings were identified. Consequently, it was impossible to test the hypothesis.

Research limitation: Unrepresentative sampling, inability to generalize the findings.

Keywords: *OPAC, indexing, information behaviour, understanding, individual differences*

1 Uvod

Uspešnost iskanja po vsebini v knjižničnih informacijskih sistemih, kot je COBISS, je v veliki meri odvisna od tega, kakšna je kakovost vsebinske obdelave v le-teh. Za iskanje po vsebini so zelo pomembni elementi, ki jih v sklopu vsebinske obdelave v kataložne zapise dodajajo katalogizatorji v obliki predmetnih oznak, deskriptorjev, ključnih besed ali klasifikacijskih oznak. Pri tem si strokovnjaki-katalogizatorji pomagajo z že obstoječimi sistemi, kot so npr. razni kontrolirani slovarji. Kakovostno vsebinsko obdelavo ter posledično kakovostno iskanje po vsebini je mogoče zagotoviti

le, če so geslovniki, uporabljeni pri vsebinski obdelavi, tudi ustrezno kontrolirani in revidirani in če jih uporabljajo strokovnjaki, ki imajo ustrezna strokovna znanja.

Nekonsistentnost na področju predmetnega označevanja se v največji meri odraža v sistemu vzajemne katalogizacije. Nekateri pri vsebinski obdelavi gradiva uporabljajo tudi specializirane kontrolirane slovarje, bodisi da slovenijo tuje, bodisi da za področja, ki jih pokrivajo, gradijo lastne specializirane kontrolirane slovarje. Za opisovanje otroških in mladinskih del se v šolskih in splošnih knjižnicah uporablja med drugim tudi geslovník enote Pionirske knjižnice, sedaj delujoče v sklopu Mestne knjižnice Ljubljana.

Za potrebe vseh slovenskih knjižnic je namenjen Splošni slovenski geslovník, ki ga je izdelala Narodna in univerzitetna knjižnica (NUK). Poleg tega je v načrtu tudi Splošni geslovník COBISS.SI (COBISS.SI General List of Subject Headings) – SGC, ki ga razvijajo na Institutu informacijskih znanosti (IZUM) v sodelovanju z osrednjimi specializiranimi informacijskimi centri (OSIC-i). Uporabnost obeh smo v sklopu magistrske naloge Aleša Klemena (2010) primerjali med seboj na primeru študentov psihologije in kemije. Cilj raziskave je bil med drugim identificirati primernost kataložnih zapisov o dokumentih v knjižničnem katalogu, glede na znanje in potrebe ciljnih uporabnikov (predvsem študentov ustrezne smeri), zaznati morebitne težave z izbiro ustreznih izrazov za priklic relevantnih dokumentov, potrditi domnevne težave z indeksiranjem vsebinskih opisov dokumentov pri hierarhičnih klasifikacijah in tezavrih zaradi odsotnosti podrazredov, ki bi bili potrebni za relevantnejši in natančnejši opis dokumentov.

2 Pregled teoretičnih izhodišč

Po Šauperl (2003b) knjižničarji predstavljajo vsebino dokumenta z vsebinskimi oznakami (oziroma indeksirnimi izrazi), ki pa so lahko gesla, predmetne oznake, deskriptorji ali oznake klasifikacijskih sistemov (npr. UDK). Sopomenka indeksirni izrazi se največkrat uporablja na področju informacijskega poizvedovanja (ang. information retrieval).

Za osnovno enoto postopka vsebinske obdelave se je sprva večinoma uporabljal izraz *geslo* (Osnove knjižničarstva, 1987), kasneje pa se je bolj uveljavil izraz *predmetna oznaka* (Vsebinska obdelava, 1997, Rozman, 2002). Vendar Šauperl (2003b) opozarja, da je izraz *geslo* kljub temu, da je skoraj pozabljen in izrinjen pojem, vseeno popolnoma enakovreden pojmu predmetna oznaka. Hederih (1997, str. 26) opredeljuje *gesljenje* kot proces, ko oseba ali računalnik nekemu gradivu izbere gesla, ki naj

ga, po eni strani čim bolj natančno označijo, po drugi strani pa, kar se zdi še bolj pomembno, opremijo z gesli, za katera obstaja možnost, da jih bodo uporabili uporabniki danega informacijskega sistema.

Predmetne oznake so tako po Šauperl (2003a) besede ali besedne zveze, s katerimi kratko in jedrnato označimo vsebino dela. Njihov namen je pomagati uporabnikom hitro in neposredno najti kakršnokoli gradivo o določenem predmetu ali pojmu. Po Ifflinih smernicah za predmetno označevanje (Rozman, 2002, str. 9) je predmetna oznaka »beseda ali skupina besed, ki predstavljajo vsebino dokumenta in jo uporabljamo za iskanje po katalogu, bibliografiji ali seznamu. Predmetno oznako tvori le en element, če je vsebina izražena z enim izrazom. Če je vsebina izražena z več povezanimi izrazi, je predmetna oznaka sestavljena glede na sintaktična pravila.«

Sistem za predmetno označevanje (Rozman, 2002) omogoča, a sam po sebi ne zagotavlja doslednega pristopa do vsebine knjižničnega gradiva v kakršnikoli bibliografski zbirki podatkov (katalogu, bibliografiji, itd.). Sistem je sestavljen »iz kontroliranega slovarja izrazov, to je pojmov in imenskih entitet, ter iz ustrezne strukture semantičnih povezav« (Delovno, 2001), lahko pa vsebuje tudi sintaktična pravila za kombiniranje izrazov v nize.

Iz teh sistemov je moč graditi *tezavre*, katerih najbolj preprosto definicijo se da podati kot »kontroliran seznam deskriptorjev z navedbo semantičnih in hierarhičnih odnosov« (Bibliotekarski terminološki slovar, 2009). Po funkciji je sredstvo za terminološko kontrolo pri prevajanju naravnega jezika dokumentov, ključnih besed in govorice uporabnikov v ožji sistemski jezik, po strukturi pa kontroliran in dinamičen slovar, izbor semantično in generično povezanih izrazov, s katerimi je možno pokriti določeno področje znanosti. *Deskriptorji*,¹ ki označujejo samo eno, točno določeno vsebino, se med seboj povezujejo s pomočjo izražanja medsebojnih odnosov v obliki *vodilk*, ki kažejo na drug soroden deskriptor, ter *kazalk*, ki kažejo iz nedeskriptorjev na deskriptorje (Šauperl, 2003b).

Geslovniki (ali geselniki) so sistematično urejeni sezname gesel ali predmetnih oznak. Navadno v njih hierarhični in semantični odnosi med gesli niso bili podani, vendar se je tudi to v zadnjih desetih letih začelo spreminjati (Šauperl, 2003b).

Hartley (1988) navaja, da je za OPAC-e priporočljivo uporabiti kontrolirane izraze v obliki gesel in deskriptorjev skupaj s prosto oblikovanimi ključnimi besedami, saj daje takšen vsebinski opis gradiva podrobnejši in ustrežnejši opis ter s pomočjo kontroli-

¹ Deskriptor je po Šauperl (2003b) standardizirano geslo v tezavru.

ranih izrazov hkrati poskrbi za uporabo standardnih izrazov in ustreznih sinonimov, kakor tudi za prikaz odnosov med izrazi.

Različni avtorji uporabljajo terminološke izraze različno, zato so bili za potrebe raziskave uporabljeni naslednji izrazi in njih pomeni:

- *ključna beseda* je izraz ali niz povezanih besed v naravnem vrstnem redu, ki so uporabljeni za vsebinski opis gradiva, njihova struktura in oblikovanje je vezana zgolj na katalogizatorjevo razumevanje vsebine opisovanega knjižničnega gradiva.
- *predmetna oznaka* ali *geslo* je izraz ali niz povezanih besed v naravnem vrstnem redu, ki so uporabljeni za vsebinski opis gradiva, njihova struktura in oblikovanje pa sta vezana na točno določena pravila za tvorjenje opisnih elementov vsebine knjižničnega gradiva. Predmetna oznaka je uvrščena v zbirko gesel – geslovník, iz katerega je vsa sprejeta gesla možno uporabiti za opis vsebine knjižničnega gradiva.
- *deskriptor* je predmetna oznaka ali geslo, uvrščen je v tezaver kot izraz, ki se uporablja enotno oziroma standardizirano za opis določenega vsebinskega pojma. Hkrati so v tezavru med deskriptorji izražene tudi relacije in tudi kratek opis deskriptorja. V tezavru so uporabljeni tudi *nedeskriptorji*, nesprejeti izrazi, ki služijo kot napotilo k sprejetemu, tj. deskriptorju.

3 Geslovníki v Sloveniji

Geslovníke ločujemo zlasti glede na njihov namen, npr. specialne in visokošolske knjižnice v Sloveniji uporabljajo predvsem naslednje geslovníke in tezavre (INFOLIB, 2002; Šauperl, 2003a; COMARC/B, 2008):

- preveden European Educational Thesaurus (EET/slv),
- International Nuclear Information System: Thesaurus/slovenski prevod (INIS/slv),
- Library of Congress Subject Headings (Authorities),
- MECH (Mechanical Engineering - strojništvo),
- MeSH/slv (Medical Subject Headings/slovenski prevod),
- Predmetnik za katoliške knjižnice (PKK),
- Thesaurus of Psychological Index Terms/slovenski prevod (TPIT/slv),²
- EUROVOCS Thesaurus (EUROVOC - slovenska različica)
- UNESCO Thesaurus in
- geslovník s področja literature.

² Prevod še ni uraden, saj se deskriptorje še prevaja iz angleščine. Prevod posameznih deskriptorjev glede na potrebe izvaja dokumentalistka oddelčne knjižnice za psihologijo OHK.

V uporabi sta tudi dva splošna geslovnika, ki imata namen zajeti čim širše uporabniško besedišče, vključno s strokovnim izrazoslovjem:

- Splošni slovenski geslovník (SSG), ki ga je izdelal NUK, je bil pripravljen na podlagi navodil za vsebinsko obdelavo v vzajemnem katalogu, izdanih leta 1994, ter leta 1997 izdanega prvega seznama predmetnih oznak, ki so nastale ob vsebinski obdelavi slovenike³ v prvi polovici devetdesetih let. Obe publikaciji podajata tudi nekaj koristnih navodil za oblikovanje predmetnih oznak v knjižničnem katalogu. Temelji na predmetnih oznakah, ki so jih gradivu dodeljevali v NUK.
- Splošni geslovník COBISS.SI (COBISS.SI General List of Subject Headings) – SGC temelji na projektu, ki se je začel leta 2000 ter izvira iz sodelovanja med IZUM-om in šestimi področnimi OSIC-i za biomedicino, biotehniko, družboslovje, humanistiko, naravoslovje in tehniko, ki delujejo pri Univerzi v Ljubljani ali pri Znanstvenoraziskovalnem centru Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Osnovo za izgradnjo geslovnika predstavlja normativna baza podatkov Sears H. W. Wilsona iz leta 2001, v kateri so zapisi za predmetne oznake iz 17. knjižne izdaje Sears List of Subject Headings iz leta 2000 (Zalokar, 2006a).

3.1 Primerjava SSG in SGC

Osnova **Splošnega slovenskega geslovnika (2002)** – SSG so primeri vsebinske obdelave monografij v NUK, kar je vključevalo vse predmetne oznake, dodeljene knjižnemu gradivu med časovnim obdobjem 1995–2001 iz strukturiranih polj 600 do 609 formata COMARC/B računalniškega kataloga katNUK. Narejen je bil izpis in revizija vseh predmetnih oznak kataloga NUK. Tako je geslovník pravzaprav odraz predmetnih oznak kataloga slovenske nacionalne knjižnice, posledično tudi slovenike, kar mu daje potrebno težo pomembnosti in uporabnosti za knjižnično gradivo, ki se uporablja na slovenskem kulturnem ozemlju. Konec leta 2004 je vseboval okoli 8.000 predmetnih oznak in določil (Zupanc, 2004). Razvejanost predmetnih oznak znotraj geslovnika določa zajeto obdelano knjižnično gradivo NUK-a, kar pomeni, da je v večji meri zastopano gradivo s področja družboslovja in humanistike. Sčasoma so bili dodani tudi nekateri zbirni izrazi, ki niso izhajali iz primerov vsebinske obdelave monografij v NUK. Predmetne oznake so razvrščene po abecednem vrstnem redu. Geslovník vsebuje tudi predmetna določila, ki so vključena v seznam enakopravno s predmetnimi oznakami, kazalkami ter vodilkami (Krstulović, 2002; Zupanc, 2004).

³ Kodrič-Dačić (2002, str. 81) navaja, da Zakon o knjižničarstvu (2001) pojmuje sloveniko kot »temeljno nacionalno zbirko vsega knjižničnega gradiva v slovenskem jeziku, o Sloveniji in Slovencih, slovenskih avtorjev, slovenskih založb, pripadnikov italijanske in madžarske narodne skupnosti, romske skupnosti in drugih manjšinskih skupnosti v Sloveniji«.

Nadgraditev SSG je bil leta 2003 izdelan SSSG – Spletni splošni slovenski geslovnik (Zupanc, 2004; Pelhan, 2005), ki je brezplačno dostopen preko spletnih strani NUK. Prednost elektronske oblike geslovnika je večja in lažja dostopnost za knjižnice in uporabnike, izvajalo pa naj bi se tudi dopolnjevanje in nadgrajevanje z novimi predmetnimi oznakami, ki jih lahko predlagajo vsi zainteresirani. Rezultati dopolnjevanj spletne oblike geslovnika bodo vodili v dopolnjene in izboljšanje izdaje SSSG. Tako knjižna kot spletna izdaja geslovnika sta grajeni po načelu »literary warrant«, v prevodu načelo o jamstvu knjižničnega gradiva (Rozman 2002), oziroma načelo o izvoru knjižničnega besedišča (Šauperl, 2005a), kar pomeni, da je geslovnik oblikovan in dopolnjen na osnovi novega knjižničnega gradiva v knjižnični zbirki. V letu 2010 je SSSG obsegal okoli 8.570 osebnih imen in 160 rodbinskih imen. Pri začetnem dodeljevanju UDK vrstilcev so uporabili novejšo izdajo angleških vrstilcev, UDCMRF (Master Reference File) iz leta 2001. Konec leta 2008 so vrstilce UDK prilagodili novejšemu slovenskemu prevodu UDK tablic UDCMRF 2006 (Pelhan, 2010).

Namen geslovnika je bil odpraviti neuskkljenost na področju predmetnega označevanja v Sloveniji ter na ta način izboljšati kakovost iskanja po vsebini. Trenutno je najnovejši in najsplošnejši geslovnik v slovenščini (Šauperl, 2005) in zato tudi najbrž najbolj uporabljan v slovenskih knjižnicah. Res pa je, da še ni v popolni meri podprt v sistemu COBISS,⁴ ki ga vzdržuje IZUM, saj je ta vodil svoj projekt, in sicer izdelavo Splošnega geslovnika COBISS.SI.

Splošni geslovnik COBISS.SI (SGC) je bil načrtovan kot dvojezični slovensko-angleški kontroliran slovar, ki bi temeljil na geslovníku Sears List of Subject Headings (Sears). Edino ustrezno možnost so videli v vzorčnem kontroliranem slovarju, ki bi lahko služil kot osnova za izgradnjo SGC (Zalokar in Žigart, 2003). Med razlogi za njegov izbor so navedli priporočila ALCTS/CCS/SAC/ Subcommittee on Metadata and Subject Analysis iz leta 1999, usklajenost Searsa z LCSH in tudi z razpoložljivimi viri (Seljak in sodelavci, 2004).

SGC, ki nastaja kot rezultat sodelovanja IZUM-a z OSIC-i, naj bi bil »obvezujoč, vendar bo mogoče v sistemu uporabljati tudi druge geslovnike, ki nastajajo na lokalnem nivoju. Z uporabo splošnega kontroliranega slovarja za sistem COBISS.SI bo mogoče zagotoviti večjo enotnost in doslednost pri vsebinskem opisovanju v sistemu vzajemne

⁴ Omogočena je namreč le oznaka uporabljenega geslovnika v COMARC zapisu, ne omogoča pa še neposrednega vnosa vsebinskih oznak iz normativne datoteke vsebinskih oznak, saj tudi datoteka še ni pripravljena.

katalogizacije, hkrati s tem pa tudi uporabniku bolj prijazen in kakovosten način poišvedovanja po vsebini«⁵.

SGC je bil marca 2008 še vedno v fazi priprave ter tako še vedno ni na razpolago katalogizatorjem v slovenskih knjižnicah. Predvidoma naj bi bil dostopen v obliki šifranta v okolju COBISS/Katalogizacija (podobno je že dostopna normativna datoteka CONOR), torej neposredno na razpolago pri izvajanju vsebinske obdelave gradiva. Od konca junija 2006 je geslovník dostopen preko spletnega COBISS/OPAC-a med »drugimi bazami podatkov, vključenimi v COBISS.SI« (Zalokar, 2006, 2006a). Razprava o izrazih poteka v okviru E-foruma na spletnih straneh IZUM-a.

3.1.1 Razlike med geslovníkoma

Popolne primerjave med obema geslovníkoma ni bilo mogoče izvesti, saj SGC v končni obliki še ni bil dan v uporabo, lahko pa predvidevamo, katere so dobre in slabe strani posameznega geslovníka. Pri primerjavi nas je zanimala struktura geslovníkov, način zajema besedišča in potek razvoja geslovníkov.

Razlika med obema geslovníkoma se kaže predvsem v strukturi geslovníkov, v izpostavitvi ekvivalenčnih, hierarhičnih in asociativnih odnosov z oznakami za odnose med pojmi. SSG je izdal seznam predmetnih oznak, kjer so medsebojni odnosi med gesli prikazani grafično, ter izhajajoč iz predpostavke, da uporabniki geslovníka znajo razlikovati med različnimi odnosi med izrazi. Sistem določanja odnosov je sicer opisan tudi v uvodu h geslovníku. SGC namerava za razliko uporabljati tudi črkovne oznake, ki izhajajo iz standardov za tezavre.

Prednost SSG je v dejstvu, da izhaja iz vsebinske obdelave slovenike, kar pomeni, da vsebuje izraze, ki se uporabljajo na slovenskem jezikovnem področju, medtem ko se SGC v veliki meri navezuje na geslovník, izhajajoč iz anglosaškega kulturnega prostora, ki ni popolnoma identičen našemu. Problemi pri SGC se znajo pojaviti v strukturiranju vsebine, ki ne bo nujno logična za področje Slovenije. Pri tem je potrebno opozoriti, da razvijalci SGC lahko naletijo tudi na problem standardizacije strokovne terminologije, saj vsa strokovna področja še nimajo ustreznih terminoloških slovarjev, medtem ko ravno SSG odraža najbolj relevantne izraze z vključitvijo trenutnega stanja uporabe strokovnih terminov v knjižničnem gradivu.

⁵ Zapisnik 25. seje Nacionalnega sveta za knjižnično dejavnost iz dne 13.2.2008. Pridobljeno s spletne strani: http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/Podrocja/NSKD/zapisniki/zapisnik_25.pdf

Morda je potrebno omeniti še razkorak med obema projektoma, ki se kaže v obravnavani problematiki razvijanja specializiranih kontroliranih slovarjev. Medtem ko jih SSG ne predvideva, jih je nameraval projekt SGC vključevati v smislu nadgraditve izdelanega splošnega geslovnika, saj so se OSIC-i ob začetku projekta SGC obvezali, da bodo izvajali program dejavnosti področnega informacijskega centra za znanstveno informiranje na svojem področju. To sodelovanje je kmalu naletelo na težave zaradi, po mnenju OSIC in bibliotekarske stroke, neprimernosti Searsa za področje Slovenije, hkrati pa tudi drugih zadolžitav OSIC s strani pristojnih ministrstev. Tako je bil potem IZUM za specializirane kontrolirane slovarje, ki bi se vzporedno razvijali oziroma uporabljali v COBISS.SI, pripravljen zagotoviti le najosnovnejšo funkcionalnost v njihovem sistemu. V COBISS.SI naj bi bil tako s sistemom normativne kontrole z vsemi funkcijami podprt edino le Splošni geslovník COBISS.SI (Zalokar in Žigart, 2003).

4 Zasnova raziskave

Kot osnova je služila raziskava Bates, Wilde in Siegfriedove (1993), ki so za potrebe zbiranja podatkov uporabile sistemski dnevnik ter intervjuje, ki so bili narejeni po opravljeni raziskavi. Intervju pa je bil kljub dejstvu, da je najbolj fleksibilen način zbiranja podatkov, hkrati tudi najdražji in časovno najbolj potraten. Anketa v ožjem pomenu, kot metoda v pisni obliki, omogoča zbiranje podatkov o človeškem vedenju, ki ga določajo tudi dejavniki, kot so uporabniške sposobnosti, stališča, mišljenje, pogled na svet, čustva, karakter, vrednote ipd., ki jih z drugimi metodami, npr. z opazovanjem, ne bi mogli zbrati. Zbiramo lahko tako podatke o preteklosti, sedanjosti in o prihodnosti. Kot metoda je ekonomična, saj lahko v kratkem času zberemo veliko število podatkov. Ima pa tudi slabosti, saj lahko anketiranci odgovorijo le na tista vprašanja, na katera želijo ali so sposobni odgovoriti (Ambrožič, 2005). Ob predvidevanju, kateri metodi bosta primerni za našo raziskavo, smo se usmerili na pregled metodoloških in raziskovalnih prispevkov, ki opisujejo uporabo sistemskih dnevnikov in anketnih vprašalnikov, da bi lahko potrdili pravilnost izbire raziskovalnih orodji. Hkrati je bilo možno tako pridobiti tudi odgovore na vprašanja o izbiri vzorca uporabnikov, potrebnih za raziskavo, možne prednosti in slabosti izbranih metod, ter o izbiri metod za analizo obdelavo dobljenih rezultatov.

Analiza podatkov systemskega dnevnika se kot orodje za študijo uporabniške interakcije z OPAC-i uporablja že vse od poznih 60-ih let 20. stoletja. Transakcija, ki je del systemskega dnevnika, je sestavljena iz uporabnikovega vprašanja ali informacijskega zahtevka, ki mu sledi odgovor ali kakršenkoli odziv sistema. Prvi systemski dnevniki so bili računalniški izpisi dogajanj sistema, ki se ga je preučevalo. Vsi podatki so se zapisovali v posebno datoteko, kjer je bilo potrebno spremenljivke še tolmačiti in

vsakemu podatku določiti pomen, saj so bili ti podani v obliki niza ukazov in stanj sistema. Tako so se računalniški izpisi usmerjali predvsem na sistemske zmogljivosti in ne toliko na uporabniško interakcijo. Ko so v poznih 80-ih letih 20. stoletja postali dostopni tudi on-line dostopni OPAC-i, so se spremenili tudi sistemski dnevniki, ki so se usmerjali na vedno več vidikov uporabniške interakcije. Omogočen je bil tudi celoten zajem zaslonske slike ter v sam dnevniški zapis integriran zajem zvoka. To je omogočilo hkratno zajemanje poteka poizvedovanja ter uporabnikovih glasnih razmišljanj in komentarjev. Tako sodobna orodja za izvedbo sistemskih dnevnikov omogočajo spremljanje celotne uporabniške izkušnje z določenim sistemom.

Kvalitativne raziskave se lahko izvedejo na zelo majhnih vzorcih. Pogosto se takrat uporabi več raziskovalnih metod. Če so rezultati, pridobljeni z različnimi metodami, skladni, je potrjena njihova zanesljivost.

Na podlagi rezultatov, dobljenih z analizo avdio-video podatkov sistemskega dnevnika in pojasnil ter mnenj sodelujočih, podanih preko spletnega anketnega vprašalnika, pa je moč ugotoviti, ali se besedišče, uporabljeno v COBISS/OPAC-u sklada z uporabniškimi potrebami in je tudi strokovno dovolj ustrezno, da omogoča priklic relevantnih rezultatov.

4.1 Metodologija

Raziskovanje vedenja in tehnik iskanja uporabnikov v okolju informacijske tehnologije je zelo kompleksno in zahtevno delo. Velik problem nastane tudi pri določitvi vzorčenja in s tem povezane določitve posameznikov, ki bi bili primerni za potrebe raziskave in bi bili hkrati v njej tudi pripravljeni sodelovati. Zaradi teh omejitev je bila potrebna izvedba določenega vzorčenja (ang. *purposive sampling*), imenovanega tudi stratificirano vzorčenje. Ker so v kvalitativnih raziskavah vzorci večinoma zelo majhni, hitro pride do izločitve katere od ciljnih skupin, ki jo želimo proučevati v zastavljeni raziskavi. Večina kvalitativnih raziskovalcev ravno zato pogosto uporablja stratificiran vzorec, ki zajema sodelujoče, določene s strani raziskovalca, vključuje predstavnike skupin, ki jih namerava raziskava proučevati in ki imajo ustrezne karakteristike za sodelovanje v raziskovalnem projektu. Vzorec izvedemo tako, da populacijo razdelimo na več homogenih podskupin, nato pa izvedemo naključno izbiranje znotraj njih.

Pri naši raziskavi smo se odločili, da bo prvo skupino predstavljalo 10 absolventov dodiplomskega študija ali podiplomskih študentov humanistične usmeritve, pet moškega in pet ženskega spola do zapolnitve zastavljenega števila predstavnikov posamezne skupine sodelujočih. Drugo skupino je predstavljalo 10 absolventov dodiplomskega študija ali podiplomskih študentov naravoslovne usmeritve, prav tako

pet moškega in pet ženskega spola do zapolnitve zastavljenega števila predstavnikov posamezne skupine sodelujočih. Pogoj je bilo tudi poznavanje (vsaj) osnov računalništva, kar pa ni predstavljalo prevelikega problema, saj ima večina študijev na slovenskih univerzah računalniško opismenjevanje vključeno že v sam študijski program.

V raziskavi je tako sodelovalo 13 dodiplomskih in 7 podiplomskih študentov obeh smeri. Večina jih računalnik uporablja že več kot 10 let, le ena uporabnica ga uporablja manj kot 5 let. Za zelo izkušene na področju uporabe računalnika se je opredelilo več kot polovica sodelujočih, nihče ni menil, da je začetnik. Do interneta velika večina dostopa dnevno.

4.2 Zajem podatkov

Podatki, ki so nam služili kot osnova za pridobivanje podatkov o iskanjih uporabnikov, so se zbirali s pomočjo dveh metod: sistemskega dnevnika in izvedbe anketiranja s pomočjo vprašalnika.

Podatki, pridobljeni s sistemskim dnevnikom, so uporabni za redno spremljanje uporabe sistema, pridobivanje podatkov o naravi neuspešnih poizvedb, napredni uporabi sistema in splošnih lastnostih uporabniških poizvedb. Omogočeno je poenostavljeno zajemanje celotnega dogajanja na zaslonu skupaj z zvokom. Na ta način zajemamo vsa dejanja, ki jih uporabnik vidi na zaslonu in s katerimi je v stiku, hkrati pa snema tudi vse odzive sistema. Delo raziskovalca je olajšano – je nevsiljiv, možna je podrobna analiza dejanja po koncu poizvedb, video zapisljive dokumente je možno hraniti. Ima tudi praktične prednosti – prenosljivost, cenovna ugodnost, uporabnost s pomočjo standardne računalniške opreme. Programska oprema je preprosta za uporabo, vsi relevantni podatki so zbrani na enem mestu in celo v eni sami datoteki, uporabnika pa je možno proučevati tudi posamezno, z zelo veliko globino. Dejstvo, da tovrstna metodologija ne omogoča obravnave konteksta dejanj, saj kaže le njihovo dejansko izvedbo, pa smo nadgradili z aktivno participacijo pri uporabi sistema s podvprašanji sodelujočim ob potrebi po razlagi konteksta izvedbe določenega dejanja. Kot dopolnjujoča metoda za zbiranje podatkov je bil izbran spletni anketni vprašalnik.

5 Rezultati

Pomemben dejavnik pri uspešnosti poizvedovanja je uporabnikovo znanje uporabe informacijskih sistemov ter njegova informacijska (ne)opismenost. Na tovrstno težavo so opozorile tudi sorodne raziskave (Wanigasooriya, 2008). Manj izkušeni uporabniki tako za svoj neuspeh večinoma krivijo svoje slabo poznavanje informacijske tehnologije

in ne toliko neintuitivnost sistema, izkušenejši uporabniki pa kljub določenemu poznavanju funkcionalnosti sistema le-teh ne uporabljajo, saj se jim zdi zadovoljiva uporaba najosnovnejših funkcij. Na podobne ugotovitve opozarja tudi britanska študija Kani-Zabihijeve in Ghinejeve (2007).

Če si ogledamo težave in ugotovitve, ki so se pojavile pri uporabi online knjižničnega kataloga COBISS/OPAC, lahko ugotovimo, da so se študenti kemije, ki so sodelovali v naši raziskavi, šele ob nepoznavanju avtorja ali naslova relevantnega gradiva odločili za iskanje po ključnih besedah, medtem ko so študenti psihologije večinoma takoj prešli na iskanje s pomočjo ključnih besed. Podobno kot v raziskavi Hildretha (1997) večina ni znala odgovoriti na vprašanje, kako sistem išče po ključnih besedah. Tako je le četrtnina (5 odgovorov) vedela, da sistem ob iskanju po polju "ključne besede" išče po celotnem kataložnem zapisu. Podobni odgovori so se pojavili tudi pri vprašanjih o iskanju po besednih zvezah: tokrat jih je 6 od 20 vedelo, da iščejo po celotnem kataložnem zapisu, 7 uporabnikov pa, da so besede uporabljene v točno takšnem vrstnem redu, kot so bile zapisane v iskalni zahtevi.

Rezultati so pokazali tudi, da so uporabniki, navkljub dejstvu, da se je večina sodelujočih (15) vsaj enkrat udeležila izobraževanja s področja uporabe elektronskih informacijskih virov, študenti psihologije celo v okviru dodiplomskega kurikulumu, niso izkazali kot večji uporabe informacijskih virov. Nasprotno, njihova iskanja niso bila nič bolj uspešna od iskanj njihovih kolegov, ki se tovrstnih izobraževanj niso nikoli udeležili. Na to težavo sicer opozarjajo tudi v tujih študijah (Currie, Devlin, Emde in Graves, 2010). Posebej pereča težava, tako pri naši, kakor tudi omenjeni raziskavi, je bila ne-relevantnost oziroma neustreznost rezultatov, ki so jih sodelujoči dobili, a bili z njimi kljub njihovi neustreznosti zadovoljni. Evidentno je, da so uporabniki znanje, ki so ga pridobili tekom izobraževanj, že pozabili, zato bi jih bilo potrebno intenzivneje spodbujati k udeležbi osvežitvenih tečajev za uporabo ne le knjižničnega kataloga, pač pa tudi elektronskih podatkovnih zbirk. Zadnje so za uporabnike lahko še toliko bolj pereče, saj se njihovi uporabniški vmesniki spreminjajo in omogočajo nove možnosti izrabe sistema precej hitreje kot OPAC-ovi.

Navkljub predvidevanjem, da se uporabniki vsaj deloma poslužujejo predmetnih oznak, se jih kot primarnega načina iskanja ni poslužil nihče od sodelujočih. Uporabniki so jih uporabljali kot orodja za preverjanje relevantnosti dobljenih zadetkov, vendar je na tem mestu potrebno poudariti, da jih niso razločevali od ključnih besed, pač pa so jih v večini primerov celo enačili. Pojavile so se tudi težave ob iskanju, saj so uporabniki iskalne izraze uporabljali v ednini, medtem ko knjižnična pravila za vsebinsko opisovanje predvidevajo za tovrstne izraze izražanje v množini (primer: bolezen → bolezni). Ker pravila temeljijo na lflinih smernicah (Rozman, 2002) lahko

rečemo, da celo knjižničarji sami pomagamo vnašati zmedo v uporabniško razumevanje vsebinskih oznak. Tovrstna pravila opredeljujejo celo različna pomena za izraz v ednini ali množini (primer: češnja – drevo, češnje – plodovi), na kar je v svojem prispevku opozorila že Šauperl (2005a).

Splošnost online knjižničnega kataloga COBISS/OPAC je bila predvidena predvsem pri kemikih, saj se pri svojem strokovnem delu navadno ožje vsebinsko usmerjajo. Pri iskanju se je večina udeležencev (13) že v začetni fazi usmerila neposredno v iskalno tematiko, 7 jih je vsebinsko prehajalo iz širšega na ožje. V veliki večini so sodelujoči že sami pred samim iskanjem izražali pomisleke o možnosti pridobitve večjega nabora relevantnih virov, kar se je v sklepnih fazi izkazalo kot upravičeno. Tako jim OPAC v osnovi služi kot orodje za ugotovitev stanja zaloge vnaprej znanih virov, v manjši meri pa kot orodje za iskanje nepoznanega gradiva.

Zaradi težav s sistemom COBISS/OPAC, ki v večji meri temeljijo na preslabem poznavanju sistema oziroma zaradi neinteresa po globljem spoznanju celotnega nabora funkcij sistema, je bilo opaženo tudi nezaupanje v dobljene rezultate. Največ težav je tako nastalo zaradi neustreznega preskakovanja med dobljenimi rezultati – kar tri študentke psihologije in en študent kemije so zanimive zadetke odpirali v novih zavihkih brskalnika (ang. Tab-ih), kar je posledično privedlo do napake v komunikaciji iskalnika COBISS/OPAC s strežnikom in tudi do »neodziva« sistema, izpisovanja sistemskih informacij o napakah, ki uporabnikom niso bile razumljive. Kar 15 uporabnikov je vsaj enkrat občutilo negativno uporabniško izkušnjo zaradi razkoraka v razumevanju delovanja sistema.

Vpliv specializiranih podatkovnih zbirk se je izkazal predvsem pri pomanjkanju sistemske prijaznosti, prilagodljivosti in možnosti pridobitve razumljive povratne informacije sistema. Študenti, posebno kemiki, so pri iskanju poleg Googla v veliki meri uporabljali tudi storitve Digitalne knjižnice Univerze v Ljubljani, ki olajšuje iskanje po različnih podatkovnih zbirkah naenkrat, hkrati pa omogoča tudi iskanje po online knjižničnih katalogih v sklopu COBISS/OPAC-a. Tako se jim vsi relevantni viri izpišejo na enem mestu, kar je velik korak k uporabniški prijaznosti. Vedno ga pri iskanjih uporablja 6 sodelujočih v naši raziskavi, pogosto pa 8.

Kot smo že omenili, so uporabniki izražali željo, da bi svoj iskalni izraz ožali s pomočjo sistemskega odziva, kot je to možno v večini komercialnih podatkovnih zbirk. Podobne zahteve so izražali tudi uporabniki v britanski študiji uporabniških izkušenj z OPAC-i (Kani-Zabihi, Ghinea, Chen, 2008).

Največji vpliv na iskalne strategije sodelujočih je imel spletni iskalnik Google, skupaj s storitvijo Google Scholar, t.i. google-zacija visokošolskega sveta je bila v preteklih letih že pogosto raziskovana, tovrstni trend pa je bilo v presenetljivo veliki meri moč zaslediti tudi v naši raziskavi. Temu seveda lahko pripišemo pomen spletnega iskalnika Google, ki se je v zadnjih desetih letih vedno bolj uveljavljal kot najpomembnejši spletni iskalnik na svetu. Uporabniki so tako navajeni preprostega iskanja in relevantnih zadetkov, kar omogoča Google s svojim prefinjeno tehnologijo »tehtanja spletnih vsebin«. Tovrstne uporabniške izkušnje se prenašajo tudi na druge elektronske informacijske vire in posledično tudi na spletne kataloge. Uporabniki zahtevajo preproste, a učinkovite iskalnike, možnost oženja in širjenja iskalnih izrazov, preprost dostop do multimedijskih in polno besedilnih vsebin, kakor tudi nevsiljivo pomoč v obliki priporočil za ustrežnejše formuliranje iskalne poizvedbe.

Vpliv stroke na iskalne strategije se je v raziskavi pokazal predvsem v vsebini, ki so jo uporabniki iskali. Tako je bila anketiranim študentom psihologije bližje domača, slovenska literatura, pri iskanju so se omejevali na zadetke v slovenskem jeziku. Nasprotno se anketirani študenti kemije niso osredotočali na jezik knjižničnega gradiva in so med zadetki v različnih jezikih celo raje uporabljali literaturo v angleškem jeziku. Psihologi so se pri iskalnih izrazih prvenstveno posluževali širših izrazov, medtem ko so kemiki iskali gradivo z ozko opredeljenimi iskalnimi izrazi, ki so ga iskali le v knjižničnem katalogu CTK, v okviru katerega je trenutno dostopna knjižnična zbirka Fakultete za kemijo in kemijsko tehnologijo.

Po predvidevanjih je precej nezadovoljstva med uporabniki povzročal vpliv ničnih rezultatov v knjižničnem katalogu. Več ničnih rezultatov iskanj so dosegli kemiki, kar je razumljivo, saj so bili pri iskanju precej ozko usmerjeni. Iskanje je bilo uspešnejše, če so ga redefinirali v tujem jeziku (angleščini), kar lahko pripisujemo dejstvu, da so bile strokovno ožje vsebinske oznake najpogosteje zavedene le v angleškem jeziku, zapisu pa so bile dodane le posplošene oznake v slovenščini. Ravno tako je bilo veliko težav z napačnimi zapisi izrazov (tipkarske napake) ali pa niso izbrali istega izraza, kot ga je določil katalogizator.

Velik vpliv na zadovoljstvo uporabnikov ima tudi dostopnost virov. Uporabniki so najpogosteje pričakovali vsebine v elektronski obliki (5 uporabnikov je pri iskanju po knjižničnem katalogu tudi izkoristilo možnost »E-dostop«), čeprav so vedeli, da je COBISS/OPAC v osnovi namenjen podajanju bibliografskih podatkov. Zanimivo je dejstvo, da so najpogosteje (12 uporabnikov) navajali, da je poleg relevantnosti gradiva pomembna tudi takojšnja dostopnost, torej da si gradivo lahko izposodijo v točno določeni knjižnici. Negativno so se opredeljevali do medknjižnične izposoje (kar 16 jih nikoli ne uporablja tovrstnih storitev), četudi jim je bilo pojasnjeno, da je gradivo

v obliki članka možno dobiti tudi v elektronski obliki preko elektronske pošte. Tudi tu je največja ovira časovna komponenta, saj je na storitev potrebno čakati najmanj en delovni dan.

Na osnovi opazovanja smo ugotovili, da so bibliografski podatki, ki so uporabnikom v naši raziskavi služili za določanje relevantnosti gradiva, v veliki meri bili naslov, avtor in nabor zadetkov, pridobljenih z iskanjem po ključnih besedah. Predmetne oznake, dodeljene zapisom, so jim, kot smo ugotovili, služile kot sekundarna potrditev ustreznosti, uporabniki pa se o njihovi primernosti ali neprimernosti samoiniciativno niso opredeljevali, četudi smo jih pred raziskavo posebno opozorili, naj bodo pozorni nanje. Posredno smo preko njihove uspešnosti iskanja lahko ugotovili, da se pri širših vsebinskih terminih njihovo razumevanje tematike sklada z izbranim vsebinskim opisom, ki ga je kataložnem zapisu dodelil katalogizator, ožje zamišljeni termini pa so se s katalogizatorjevim označevanjem skladali večinoma le v angleškem jeziku.

Pogosta tendenca je bila uporaba online knjižničnega kataloga kot dostopne točke do zelenih polno besedilnih virov. Tako so uporabniki poiskali zeleni članek preko spletnega iskalnika Google, nato pa so revijo, v kateri se je iskani članek nahajal, poiskali preko COBISS/OPAC-a in potem dostopali do podatkovnih zbirk, ki omogočajo dostop do polno besedilnih vsebin. Do podobnih rezultatov so, npr. prišli pri raziskavi o iskalnih navadah raziskovalcev madridskega Sveta za znanstveno raziskovanje (Ortiz-Repiso, Bazán, Ponsati in Cottureau, 2006).

Študenti se v veliki meri opirajo na pomoč profesorjev, ki jim svetujejo ustrezne avtorje, ki so najpomembnejši na določenem strokovnem področju ali jim celo priporočijo točno določen naslov. Prioritete pri izbiri informacijskih virov so naslednje: relevantnost, točnost/nepriustranskost/objektivnost, dostopnost, preprostost uporabe ter avtorstvo in zanesljivost vira.

Pri vprašanju o uporabi knjižničnih servisov in storitev so sodelujoči navajali, da se najpogosteje poslužujejo iskanja gradiva po podatkovnih zbirkah, do katerih knjižnica nudi dostop (povprečje 3,84 na petmestni lestvici). 8 sodelujočih pogosto in 10 jih včasih išče gradivo po spletnem knjižničnem katalogu COBISS/OPAC (povprečje 3,32). Uporabljajo tudi izposojajo gradiva na dom (povprečje 3,16). Zanimiv je podatek, da si trije uporabniki gradiva nikoli ne izposojajo na dom. Rezultati so pokazali, da pomoč knjižničarjev informatorjev uporabita povprečno 2,58 sodelujoča v raziskavi, izposojajo gradiva v čitalnico pa 2,26. Najmanj uporabljajo mikrofilme (povprečje 1,05), spletni servis Vprašaj knjižničarja (povprečje 1,16), medknjižnično izposojajo (povprečje 1,21) in organizirana izobraževanja o uporabi knjižnice in njenih storitev (povprečje 1,33).

Cilj analize dobljenih rezultatov je bil ugotoviti primernost uporabljenih predmetnih oznak gradiva za dve različni ciljni skupini uporabnikov – humanistov in naravoslovcev. Naša raziskava je pokazala, da COBISS/OPAC po svojih lastnostih in vsebini ni najbolj primeren za katero koli od teh dveh skupin.

Cilj raziskave je bil tudi ugotoviti, ali je sistem ob njegovi morebitni "pristranskosti" možno prilagoditi drugi ciljni skupini. Čeprav so rezultati raziskave pokazali, da sistem ni najbolj primeren za nobeno od ciljnih skupin, ki smo jo raziskovali, bo v nadaljnjih morebitnih raziskavah potrebno določiti širše okvire za njegovo izboljšanje.

Vsekakor pa lahko zatrdimo, da bi se trenutne, že omenjene zagate z vsebinskim opisovanjem dokumentov lahko pričele razreševati z uspešno integracijo geslovnikov in njihove normativne kontrole v sistem COBISS/Katalogizacija. Trenutno je katalogizatorjem na razpolago SSG in pa spletni UDCMRF 2006, ki pa še nista učinkovito povezana s sistemom za vzajemno katalogizacijo. Uporabniki bi tako pridobili več, predvsem relevantnejših rezultatov iskanj, sistem pa bi omogočil večji izkoristek in po mnenju uporabnikov manj ustreznih vsebinskih opisov kataložnih zapisov.

Omenili smo že, da je v letu 2009 IZUM pripravil prenovljen uporabniški vmesnik COBISS/OPAC. Upati je, da se bodo pri nadaljnjem razvijanju novega sistema posluževali zelo heterogenih uporabniških izkušenj, na kar opozarjajo mnoge študije iz tujine (npr. Kuhlthau, 1999; Lombardo in Condic, 2000; Sridhar, 2004; Kani-Zabihi, Ghinea in Chen, 2008; Online Catalogs, 2009). V tem prispevku se nismo podrobneje posvečali uporabniški izkušnji na ravni interakcije uporabnik-sistem, vendar so rezultati naše raziskave pokazali, da je tudi ta zelo pomemben dejavnik, če ne celo odločujoči, za (ne)uporabo možnosti, ki jih trenutno nudi online dostopni knjižnični katalog COBISS/OPAC.

Kot osnova za izboljšanje uporabniške izkušnje v online knjižničnem katalogu COBISS/OPAC bi lahko služila OCLC-jeva študija (Online Catalogs, 2009) o pogledu uporabnikov in knjižničarjev na online knjižnične kataloge. Pokazala je, da je ena najpomembnejših informacij dostopnost zelenih vsebin, v fizični ali elektronski obliki, in informacija o njihovi trenutni dostopnosti. Uporabniki si želijo tudi več povezav iz OPAC-a na dostopne elektronske vire. Za potrebe ugotavljanja relevantnosti gradiva si želijo možnosti povzetkov ali vsaj kazal vsebin. Tudi tu se je pokazala »google-zacija« družbe, saj so uporabniki izražali želje tudi po povezavah na druge, tudi neknjižnične vire z raznovrstnimi multimedijskimi vsebinami. Iskanje bi moralo po njihovem mnenju biti v začetni fazi omogočeno le z najosnovnejšimi iskalnimi elementi (npr. iskalno vrstico), v naslednji fazi pa bi sistem omogočal redefiniranje iskalnega pojma. Kontrolirani izrazi so se uporabnikom zdeli uporabni za lažje redefiniranje iskanja, br-

skanje, za podporo večjezičnemu iskanju (če zapisi vsebujejo vsebine v več kot enem jeziku). A vendarle se avtorji študije sprašujejo, če ni grajenje kontroliranih geslovnikov za potrebe uporabnikov že zastarelo, ter menijo, da bi se knjižnice morale posluževati bolj ekonomičnih sredstev za doseganje uporabnosti vsebinskega iskanja po katalogih. Seveda tu mislijo predvsem na želje uporabnikov po uporabi orodji spleta 2.0, tj. dvosmerne komunikacije in kooperacije med kreatorjem in uporabnikom vsebin, in tudi na uporabo že omenjenih anotacij, kazal, povzetkov in izvlečkov vsebin gradiva.

Posebno pozornost bo potrebno posvetiti predvsem novim načinom znanstvenega komuniciranja, ki se vedno bolj uveljavljajo s pomočjo tehnoloških rešitev, ki omogočajo deljenje in širjenje informacij z enim samim klikom na tipko računalniške miške. Po mnenju Niu in sodelavcev (2010) nove tehnološke rešitve spleta 2.0 lahko v prihodnje vodijo celo v redefiniranje znanstvenega komuniciranja, predvsem med znanstvenimi laboratoriji in raziskovalnimi inštitucijami.

Na vprašanja o prihodnji urejenosti vsebinskega opisovanja v slovenskih knjižničnih katalogih pa že nekaj časa opozarja tudi slovenska strokovna javnost (Šauperl, 2005a; Šauperl in Rozman, 2007; Pelhan, 2010a). Zastavljajo namreč najosnovnejša vprašanja, ali želimo imeti pre- ali post-koordinirane geslovnike, in vprašanja, kako odgovoriti na pojav popolnoma novih uporabniških zahtev do informacijskih virov v preteklem desetletju.

6 Zaključki

Glavna ovira pri potrjevanju hipoteze o ustreznosti oziroma neustreznosti predmetnih oznak v knjižničnem katalogu COBISS/OPAC je njihova neuporaba pri obeh skupinah sodelujočih v raziskavi. V prvi vrsti bi bilo tako potrebno več storiti na področju ozaveščanja in izobraževanja uporabnikov knjižničnega kataloga, saj se ob neuporabi tovrstnega strokovnega dela izgublja pomemben del informativne vrednosti knjižničnih zapisov, posledično pa se zmanjšuje sporočilna vrednost knjižničnih zapisov v očeh uporabnikov.

A če se navkljub omenjenim oviram za konec posvetimo še pomenu predmetnega označevanja, je potrebno poudariti, da je za doslednost pri predmetnem označevanju ali klasifikaciji bistvenega pomena upoštevanje ustreznih navodil, primernost vsebinske analize ter usposobljenost in izkušnost katalogizatorjev pri vsebinski obdelavi. V sistemu COBISS se trenutno uporablja splošni kontroliran slovar – Slovenski splošni geslovník, ki naj bi ga uporabljale splošne knjižnice v Sloveniji, za potrebe visokošolskih

in specialnih knjižnic pa lahko služi kot dodatno gradivo pri delu. Zaradi specifičnih potreb specialnih in visokošolskih knjižnic se zato uporabljajo predvsem različni domači ali tuji kontrolirani slovarji, pogosto je prisotno zgolj dodajanje prosto oblikovanih predmetnih oznak. V vzajemni katalog redkeje dodajajo kataložne zapise, pomembnejši so zapisi v njihovem lokalnem katalogu, po katerem njihovi uporabniki tudi iščejo.

Potrebno bi bilo razmisliti o povezavi med spletno različico SSG ter sistemom COBISS, kjer bi lahko neposredno prehajali iz posameznih segmentov sistema COBISS (npr. COBISS/Katalogizacija) v spletni SSG ali pa dodati opozorilo o tej možnosti. Ta problem bi bilo možno rešiti s širšo predstavitvijo vseh možnosti, ki jih omogoča SSSG, strokovni javnosti. To je bilo sicer že storjeno takoj po zagonu projekta (Zupanc, 2004), a očitno ne dovolj močno, saj ta z njimi (še) ni dovolj seznanjena, kar sklepamo po odzivih naših anketirancev. Poleg šolskih knjižničarjev (Pelhan, 2005) bo tako potrebno podrobneje seznaniti tudi katalogizatorje, ki se ukvarjajo z vsebinsko obdelavo v drugih tipih knjižnic. Če bodo seznanjeni, bomo lahko, kot meni Šaupperl (2005), pričakovali, da bo uporaba možnosti predlogov predmetnih oznak in posledično tudi izpopolnitev geslovnika naletela na širok odziv in uporabo. Prav tako bi to lahko vodilo do nadgradnje v normativno kontrolo vsebinskih opisov, kar bi omogočilo tudi vključevanje specializiranih vpisov v splošni geslovník ter obratno, v uporabo zapisov iz vzajemnega kataloga v lokalnih katalogih specialnih in visokošolskih knjižnic, kakor tudi nesprejetih oblik predmetnih oznak iz polj 960/969 COMARC formata. Sicer izgradnja specializiranih kontroliranih geslovníkov v trenutnem knjižnično informacijskem sistemu še ni dovolj domišljena v smislu sistemske ureditve, ampak naj bi bila le ena izmed posledic geslovníka SGC.

Pri proučitvi stanja geslovníkov s področja kemije in psihologije smo se osredotočili tudi na ugotavljanje urejenosti uporabljenih geslovníkov in tezavrov v skladu s potrebami ciljnih uporabnikov kataloga. Želeli smo dobiti odgovor na vprašanje, ali se na osnovi ugotavljanja teh potreb oblikuje tudi vsebina kataloga. Natančneje nas je zanimalo, če se sploh ugotavlja uporaba uporabniške terminologije ter na kakšen način se te ugotovitve aplicira v katalog. Glede na dobljene odgovore informacijskih specialistov s področja kemije in psihologije lahko predvidevamo, da se v večji meri upošteva terminologija avtorjev publikacij in strokovnih prispevkov kot pa teoretična pravila za izgradnjo geslovníkov in tezavrov. Posledično so terminološko bližje končnim uporabnikom, a le v osnovi zadostijo formalnim pogojem za vsebinsko opisovanje knjižničnega gradiva. Seveda se to izraža tudi v prevladujoči uporabi podpolja 610 v formatu COMARC za predmetne opise ter minimalni uporabi podpolj 600-609. Posledično to lahko pomeni manj strokovno izrazoslovje, neenotnost gesel in ob odsotnosti njihove

kontrole tudi manjšo učinkovitost in primernost knjižničnega kataloga, seveda ob (še trenutnem) neobstoju normativne datoteke vsebinskih opisov.

Razvoj kontroliranega slovarja na področju kemije v prihodnosti se trenutno ne kaže, morebitne spremembe strukture bibliografskega sistema in implementacija sistema za kontrolo vsebinskih opisov pa bi lahko bili dobra osnova za ureditev tega vprašanja. Podobno je na področju psihologije, ki je sicer v boljšem položaju zaradi uporabe mednarodnega tezavra Thesaurus of Psychological Index Terms, ki bo morda v prihodnosti tudi dejansko v celoti preveden v slovenščino. Glede na majhnost knjižnice ni videti možnosti, da bi izgrajevali lasten tezaver, možnosti pa se kažejo v morebitnem projektu OHK, kjer bi v tak kontroliran slovar oziroma tezaver humanistike prispevali izraze s področja psihologije. Kdaj bo izveden kateri od obeh projektov pa je v veliki meri odvisno od časovne razpoložljivosti strokovnega kadra in najbrž tudi od finančnih zmožnosti posamezne knjižnice.

Zahvala

Zahvaljujem se dr. Alenki Šauperl za mentorstvo skozi raziskovalne poti bibliotekarstva.

Navedeni viri

- Ambrožič, M. (2005). Anketna metoda. V Šauperl, A (Ur.), *Raziskovalne metode v bibliotekarstvu, informacijski znanosti in knjigarstvu* (str. 23-52). Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo.
- Bates, M.J., Wilde, D.N. in Siegfried, S. (1993). An analysis of search terminology used by humanities scholars: The Getty Online Searching Project Report Number 1. *Library Quarterly*, 63 (1), 1-39.
- Bibliotekarski terminološki slovar. (2009). Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije, Narodna in univerzitetna knjižnica. *Knjižnica*, 53 (3/4).
- COMARC/B format za bibliografske podatke: priročnik za uporabnike. (2008). Maribor: IZUM. Pridobljeno 2.5.2009 s spletne strani: http://izobrazevanje.izum.si/EntryFormDesktopDefault.aspx?tabid=38&type=manual&manual=Comarc_B_svn.
- Currie, L., Devlin, F., Emde, J. in Graves, K. (2010). Undergraduate search strategies and evaluation criteria: Searching for credible sources. *New Library World*, 111 (3/4), 113-124.
- Delovno gradivo V za Bibliotekarski terminološki slovar*. (2001). Ljubljana: Bibliotekarska terminološka komisija.
- Hartley, R.J. (1988). Research in subject access: anticipating the user. *Catalogue and Index*, 88 (Spring), 3-7.

- Hederih, J. (1997). Uporabniško usmerjen pogled na geslenje etnologije. *Knjižnica*, 41 (1), 19-38.
- Hildreth, C.R. (1997). The use and understanding of keyword searching in a university online catalog. *Information Technology and Libraries*, 16 (2), 52-62.
- INFOLIB: virtualna knjižnica za bibliotekarstvo. Vsebinska obdelava in klasifikacija. (2002). [elektronski vir]. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica. Pridobljeno 27.6.2005 s spletne strani: <http://www.nuk.uni-lj.si/kis/infolib/vsebinai.html>.
- Kani-Zabihi, E. in Ghinea, G. (2007). Involving users in OPAC interface design: perspective from a UK study. V Smith, M.J., Salvendy, G. (Ed.) *Human Interface and the Management of Information. Interacting in Information Environments*. Symposium on Human Interface 2007, Held as Part of HCI International 2007, Beijing, China, July 22-27, 2007, Proceedings, Part II (pp. 374-383). Springer: Heidelberg. Lecture Notes in Computer Science, Vol. 4558.
- Kani-Zabihi, E., Ghinea, G. in Chen, S.Y. (2008). User perceptions of online public library catalogues. *International Journal of Information Management*, 28 (6), 492-502.
- Klemen, A. (2010). *Ustreznost vsebinskih opisov dokumentov v online dostopnem knjižničnem katalogu (OPAC)*. Magistrsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Kodrič-Dačić, E. (2002). Slovenika: strokovne novosti novega zakona o knjižničarstvu. *Knjižnica*, 46 (4), 65 - 85.
- Krstulović, Z. (2002). [Geslovník]. V *Splošni slovenski geslovník: navodila za predmetno označevanje knjižničnega gradiva in geslovník*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica, str. 40.
- Kuhlthau, C.C. (1999). Accommodating the user's information search process: challenges for information retrieval system designers. *Bulletin of the American Society for Information Science*, 25 (3), 12-16.
- Lombardo, S.V. in Condit, K.S. (2000). Empowering users with a new online catalog. *Library Hi Tech*, 18 (2), 130-141.
- Niu, X., Hemminger, B.M., Lown, C., Adams, S., Brown, C., Level, A., McLure, M., Powers, A., Tennant, M.R. in Cataldo, T. (2010). National study of information seeking behavior of academic researchers in the United States. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 61 (5), 869-890.
- Ortiz-Repiso, V., Bazán, V., Ponsati, A. in Cottureau, M. (2006). How researchers are using the OPAC of the Spanish Council for scientific research library network. *The Electronic Library*, 24 (2), 190-211.
- Online Catalogs: what users and librarians want*. (2009). Dublin, Ohio: OCLC Online Computer Library Center.
- Osnove knjižničarstva*. (1987). Ljubljana: Posebna izobraževalna skupnost za kulturo.
- Pelhan, A. (2005). Spletni splošni slovenski geslovník. *Šolska knjižnica*, 15 (1/2), 33-35.
- Pelhan, A. (2010). Spletni splošni slovenski geslovník – SSSG. *Knjižničarske novice*, 20 (1/2), 3.
- Pelhan, A. (2010a). Kontrolirani slovarji (geslovníki) v spletnem okolju digitalnih knjižnic. *Knjižničarske novice*, 20 (4), 3-4.

- Rozman, D. (2002). Iffine smernice za predmetno označevanje. V *Splošni slovenski geslovnik: navodila za predmetno označevanje knjižničnega gradiva in geslovnik* (str. 9-10). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.
- Seljak, M., Brešar, T., Curk, L., Zalokar, M., Tominac, A., Popović, G., Rogina, A., in Urbajs, A. (2004). Vzpostavitev normativne kontrole v knjižničnem informacijskem sistemu COBISS.SI, Slovenija. *Organizacija znanja*, 9 (2), 37-46.
- Splošni slovenski geslovnik: navodila za predmetno označevanje knjižničnega gradiva in geslovnik*. (2002). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.
- Sridhar, M.S. (2004). Subject searching in the OPAC of a special library: problems and issues. *OCLC Systems & Services: International Digital Library Perspectives*, 20 (4), 183-191.
- Šauperl, A. (2003a). *Klasifikacija knjižničnega gradiva*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za bibliotekarstvo.
- Šauperl, A. (2003b). Gesla in podobne zadrege. *Šolska knjižnica*, 13 (1), 2.
- Šauperl, A. (2005). Vsebinski opis leposlovja: stvarnost in možnosti. *Šolska knjižnica*, 15 (1/2), 20-27.
- Šauperl, A. (2005a). Iffine smernice za predmetno označevanje: prednosti in slabosti v luči spoznanj o vedênju uporabnikov. *Knjižnica*, 49 (1/2), 9-26.
- Šauperl, A. in Rozman, D. (2007). Predmetno označevanje na razpotju: s predmetnimi nizi ali brez njih. V *Knjižnice za prihodnost: Strokovno posvetovanje Zveze bibliotekarskih društev Slovenije*, Bled, 22.-23. oktober 2007 (str. 129-150). Ljubljana : Zveza bibliotekarskih društev Slovenije.
- Vsebinska obdelava v vzajemnem katalogu. Predmetne rubrike: sezname in navodila za oblikovanje*. (1997). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.
- Wanigasooriya, P.L. (2008). A study of problems faced by the online public access catalogue (OPAC), users in Sri Lanka university libraries. V *National Conference On Library & Information Studies (NACLIS 2008)*, Sri Lanka Foundation Institute, Colombo, June 24, 2008. Pridobljeno 12.10.2009 s spletne strani: http://eprints.rclis.org/14395/1/Microsoft_Word_-_Priyanwada_2.pdf.
- Zakon o knjižničarstvu. (2001). *Uradni list RS*, št. 87.
- Zalokar, M. in Žigart, J. (2003). Priprava dvojezičnega splošnega geslovnika COBISS.SI: prva faza. *Organizacija znanja*, 8 (1), 8-25.
- Zalokar, M. (2006). Vključitev baze podatkov Splošni geslovnik COBISS.SI v COBISS/OPAC. *Organizacija znanja*, 11 (1/2), 63.
- Zalokar, M. (2006a). Razvoj splošnega geslovnika COBISS.SI. *Organizacija znanja*, 11 (4), 224-229.
- Zupanc, Š. (2004). SSSG – Spletni splošni slovenski geslovnik. *Knjižničarske novice*, 14 (3), str. 2-3.

Mag. Aleš Klemen

Mestna knjižnica Ljubljana, Kersnikova 2, 1000 Ljubljana
e-pošta: ales.klemen@mkklj.si